

AZ AESTHETIKAI ÉRZÉSEK PSYCHOLOGIÁJA.

— Első közlemény. —

Az aesthetikáról általában.

A philosophia fogalma, feladata, szerepe és viszonya a többi tudományokhoz, bár sok hasztalan vita és szószaporítás tárgyát képezte, azt hiszem, ma már kérdés tárgyát nem képezheti. A philosophia nem specialis tudomány, hanem csak a többi specialis tudomány *kiegészítője, egybefoglalója*. Kiegészíti ott, hol hézagot, rést hagyott a specialis kutatás, természetesen mindig a kikutatott eredményekkel egybehangzólag és sohasem ezektől független önálló magyarázattal. Itt kutatás helyett, mely a többi specialis tudományok feladata, magyaráz a már megtörtént kutatás kész eredményeinek alapján. Másrészt egybefoglalja az összes tudományok eredményeit egységes, hatalmas rendszerbe s iparkodik az egész valóság igaz képét, egységes, rendszeres világképet adni. Itt a kutatás helyett egybefoglal, egészszé kapcsol, rendszerbe alkot.

Világos, hogy a fentemlített kiegészítő tevékenység mindig csak bizonyos kikutatott eredményekre irányulhat. Ilyesmitől elvonatkozva, nem is létezhetik. Csak valamit lehet kiegészíteni. És az emberi szellem, mikor önállóan, függet-

lenül elmélkedett a tér, idő, erő, ok, lélek és egyéb, a specialis tudományok magyarázatlanul hagyott fogalmairól, kiegészítő munkát akart végezni, a kiegészítendő anyag ismerete, de még csak igazi tudományos szemlélete nélkül is. Czéltalan munka. eredmények nélkül. A kiegészítés csak ismert, jól átértett s egészen magunkévá tett anyagon történhetik. Ezért minden józanabb bölcselő, ki tényleges eredményeket mutatott fel, nem az elmélkedésen, nem a kiegészítésen, hanem specialis tanulmányon, a kiegészítendő kutatásán kezdte munkáját. Találóbbr példát a modern lélektanál nem adhatunk. Tekintsük csak például Wundt, Fechner, Taine ez irányú munkálkodását. Wundt a physiologia, Fechner a physikus matematika, Taine a történelem és ethnographia, ez egyedi psychologiák specialis kutatásán kezdte. Így vagyunk a szép philosophiájával, az aesthetikával is. Itt is több irányú specialis kutatáson kezdhethetjük, azokon t. i., a melyek többkevesebb kapcsolatban vannak az emberi elme aesthetikus tevékenységével. Így lehet a specialis kutatás e téren *physiologiai*, *psychologiai* és *historikus*. E hármassal, a historikusba beleértve az ethnographiait is, azt hisszük, ki is merítettük a szép specialis kutatását.

Hogy a szép physiologiai kutatás tárgyát képezheti, ma sokkal kevésbé szorul bizonyításra, mint régebben, mikor akadt oly aesthetikus is, ki a szép érzéki alapját egyáltalán tagadta. Plato csak a nem-érzéki ideákat tekintette szépnek, s Hegel is, bár az érzékin átsugárzó eszmét látta szépnek, csak a költészet külalakjában, a rhythmusban talált érzéki illatot (der erste und einzige sinnliche Duft). Magáról az érzéki kellemesről, az érzéki szépről alább fogunk szólni, itt csak rá akarunk mutatni a szép fogalmában rejlő physiologiai elemre, a szép physiologiai oldalára.

Ha a szép meghatározásain végig tekintünk, úgy hamarosan két nagy csoportra különíthetjük el. Az egyik a szépet

objectiv fogja föl, absolut voltát hirdeti. A másik subjectiv s rámutat a szép relativ elemeire. Az objectiv felfogás a régibb s mondhatjuk metaphysikai, a subjectiv az újabb s a criticismus szülötte. E subjectiv felfogás már Locke-nál feltalálható, s élesen nyilatkozik Kantnál. Nem akarunk itt hosszas metaphysikai nézetek, vélekedések bírálatába bocsátkozni s azért csak Kantra hivatkozunk, mint a legnagyobbra.

Kant három művében foglalkozik a széppel:

De mundi sensibilis atque intelligibilis forma et principiis, 1770-ben tartott tanári értekezésében a tért s időt kutatva, kimondja, hogy e kettő subjectiv szemlélet s nem objectiv valóság, hogy tér s idő csak érzékiségünk formája, mai nyelven: érzéleteinknek rendje, rendezésmódja, elrendezése. Kant csak ennyit mond, de ebben csirája van azon gondolatnak, hogy, ha a tér, idő csak érzékiségünk formái, akkor az e tér s időben megjelenő szép szintén érzéki valami. Legalább mi ezt ott olvassuk gondolatban a tanári értekezés utolsó szavai után, mint elmaradhatatlan következményt. Ebben tehát Kant voltakép a szépről nem is szól, mindamellett fontos következtetések csirája leledzik ez értekezés mélyén a szépre vonatkozólag.

Tényleg a széppel foglalkozott a már 1764-ben megjelent értekezésben: *Über das Schöne und Erhabene*, melynek már czime Kant aesthetikai felfogásának lényeges vonására utal, feltüntetvén, hogy a szépet és fenségést egymás mellett külön létezőknek s nem a szép fajanak tekinti a fenségést, de mely művének tényleges eredményei befoglalhatnának az 1790-ben megjelent *Kritik der Urtheilskraft* első felében, mely első rész valóságos aesthetikája a *Kant*-philosophiának. Nem akarjuk itt nagy vonásokban sem ismertetni ez aesthetikát, csak ráutalunk néhány tételére, melyekért egyáltalán itt Kanttal foglalkozunk. Több helyen kiemeli a szép *subjectiv* oldalát. Az aesthetikus ítélet mindig *a*

tetszés, nem-tetszés subjectiv érzésén alapszik. Bár hangsúlyozza az általános érvényűt, kimondja, hogy ez mindig az egyéni ítélet subjectivitásában jelenik meg. (Die Allgemeinheit des Wohlgefallens wird in einem Geschmacksurtheil nur als subjectiv vorgestellt). Ime, e nagy gondolkodó már *alanyi érzésre* utalt a szép vizsgálatánál. És az újabb aesthetikusok mindinkább kiemelik a szép érzésbeli alapját, sőt mivoltát. Csak Lotze-ra, vagy Kirchmannra utalunk, ki az érzést a szép tartalmának (Inhalt des Schönen) nevezi s kinek aesthetikája ép ebben találja egyik főjellelvonását. A naturalisták, természettudósok természetesen még inkább s egyedül az érzést hangsúlyozzák. A darwinistáknál s a modern tudományos felfogásban a szép nem objectiv valóság, sem objectiv tulajdonsága a tárgyaknak, csak *subjectiv érzés, mely bizonyos tárgyak ránkhatásakor mibennünk e hatás eredményeként előáll.*

Tehát alanyi, tehát érzés. Hogyne képezhetné ez a physiologiai kutatás tárgyát. Sőt első sorban csak ezt. Csak ennek eredményei számbavételével indulhat meg a lélektani s történet-néprajzi kutatás.

A szép physiologiai kutatásában, a *«physiologiai szép»* vizsgálatában különösen egy név magaslik ki a többi közül s ez: *Helmholtz*. Ő kutatta először s ő ismerte fel a physiologia s aesthetika határos, szomszéd területeinek fontosságát s ő vette először szemügyre a tudományban e mesgyés, részben közös vidékeket (Grenzgebiete). Alapvető, kettős irányú munkásságáról bőven fogunk szólni.

E physiologiai kutatás végső szálaival már átnyúlik a psychologiaiba. A *«psychologiai szép»* vizsgálatánál ismét különösen egy név emelkedik ki alapvető munkásság érdemével: *Fechner Gusztáv Theodor*, kinek egész új fejezeteket köszönhet az aesthetika.

A történet-néprajzi kutatás, ez az idő és hely szerint

egyedi psychológiák ismerete, az előbbivel szintén szoros kapcsolatban van. *Műtörténelem s néprajz* nevek alatt szerepel. A «*historikus-ethnographiai szép*» kutatásában s ragyogó leírásában különösen megemlíthetjük *Tainet* és *Brandest*.

Mind a három irányú kutatás inductiv, a tényekből, az egyes, különös tapasztalati esetekből vonjuk el az általános érvényű elemeket: a természeti törvényeket, vagy korés jellemvonásokat. Ezt az inductiv aesthetikai kutatást érti Fechner is a *die Aesthetik von Unten* alatt, szemben a *Schelling, Hegel*, sőt *Kantra* értett *Aesthetik von Oben*-nal. (Vorschule der Aesth. I. k. I. feje.)

Az utóbbi módszer követői csekély tényleges eredményeket mutattak fel, s azt nem annyira deductiv, mint inkább rendszertelen, esetleges inductiók útján. *Ma már csak a fent ismertetett inductiv eljárásnak van létjoga. A szép fogalmi tisztázása csak bevezetése lehet az ily kutatásnak*, melynek végeztével marad tere az elmélkedésnek is. A régi iskola fogalomrágódásai, szórszálhasogatásai helyett ez a *tudományos aesthetika* fogalma, ez a *jövő aesthetikéé*.

A szép mivolta, fogalmának köre, viszonya a jó s igazhoz, az emberi elme működésének hármias iránya: az ethikus, aesthetikus és tudományos tevékenység körvonalozása képeznek ily aesthetika bevezetését.

A kutatás első két terén mozog jelen dolgozatunk, a physiologia és psychologia foglalkozván az érzésekkel. E téren természetesen nem szabályokat, hanem törvényeket keresünk, a műalkotás és élvezés, vagyis *az egész aesthetikus működés törvényeit, psychikáját*.

Ha metaphysikai nézetekről szólunk, nem érv akar lenni a törvény mellett, csak illusztrálása a törvénynek, melyet íme, ez vagy az már körvonalozott sejtése vagy finom érzése következtében.

Így természetesen, önállóan, függetlenül tekintve az aesthetikát, bizonyos mértékben kiválik a philosophia heterogén tömegéből, mint kiválott már a lélektan, a psychologia, melyből már ismét némi részben kivált a lélekphysika, a psycho-physika.

Kell is, hogy mindezek lassankint kiváljanak. Hajdan a philosophia «tudomány»-t jelentett, s heterogén anyagában megvolt csirája a mai összes tudományoknak. Lassankint kiváltak belőle. Először a természettudományok, a tág értelemben vett physika szakadt le anyja kebeléről, majd a jog- és társadalmi tudományok s a theologia. Korunkban mondhatnók mind odahagyta, s a philosophia megmaradt kiegészítőnek, egybefoglalónak, mint említők, s neki tulajdonítják némelyek a tudományokat létrehozó megismerő erőnek s a megismerés és formáinak vizsgálatát. Mi azonban azt hisszük, hogy tényleg, bár nincs kijelentve, már rég elszakadt a logika s követheti az ismerettan, a gnoseologia, vagy epistemologia is. Ilyen értelemben ma a philosophia csak gyűjtőszó a logikára, psychológiára, gnoseológiára, etikára és aesthetikára, mint «philosophiai disciplinák»-ra, holott e disciplinák egyesei nagyon elütnek egymástól mind módszer, mind eredmények dolgában. lévén egy részük természettudományi, tapasztalati alapon kétséget kizáró, positiv törvények összegezése, más részük meg gondolkodás-szabályok vagy erkölcsi meggyőződések, conventiók birálatos gyűjteménye.

Ránk nézve az a fő, hogy a régi aesthetika helyett körvonaloztuk a modern aesthetika körét, szerepét, viszonyát a tudományok mindenségében. Belehoztuk a specialis kutatást az elmélkedés helyett, a «von Unten» inductióját, a «von Oben» deductiók elmélkedések helyett. Tettük mindezt azért, mert erre tanít a tudományok haladása, erre int sok nagy gondolkodó.

Bővebben foglalkoztunk ezekkel, mert mindez csak

emeli kutatásunk tételének jelentőségét, a szép érzéki, érzésbeli alapját.

Végül megjegyezzük, hogy e tájékoztatóban adott felosztása az esztetikai kutatásnak sajátunk s fő kiválósága, hogy nem esik sem a darwinista, mérő physiologus esztetikusok (Grant Allan), sem Taine-ék vagy Fechner-ék egyoldalúságába, megmaradva elfogulatlanul az általános, részreahajlatlan állásponton.

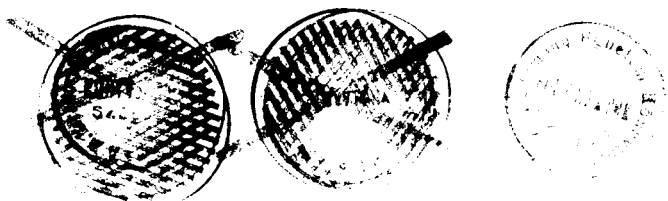
A mi most már a kutatás e hármás iránya alapján felépült tudományrendszerrel illeti, mellette, a historikus-ethnographiai kutatással kapcsolatban, mint rokontanulmányok szerepelhetnek a különféle *művészettanok*: architectura, plastika, festészeti technika, zeneelmélet és poétika, a különféle anyagú művészetek műszabályainak e codificatiói, de természetesen mindezek kívül esnek a szorosán vett tudományos eszthetika keretén. A tudományos eszthetika tárgya a szépézés, melyet vizsgal első sorban physiologiai és psychologiai tekintetben s ezt közelebbről *aesthetikai aestheseológiának* nevezhetnők; másodsorban vizsgálja változataiban, a különféle korokban és népeknél s ez az eszthetika archeológiája, *a szép története, a műtörténet, s a szép ethnographiája: az esztetikai folklore*. Ha esztetikai tudományok gyűjtőnevével élünk, *a különféle művészettanokat* is hozzátehetjük ezekhez függelékül.

A mi pedig e kutatás kezdetére, a physiologiai alapvetésre vonatkozik, a szép érzéki voltát illetőleg érdekes adalékul jegyzem meg, hogy ép Baumgarten-nál, az elsőnél, ki e szót használja, az eszthetika az érzéki megismerés, az érzéki szemlélet tudománya, szemben a logikával, a szellemi megismerésével.

Az aesthetikai érzésekről általában.

Az érzést sokféle gondolkodó sokféleképp határozta meg s mégis mindig maradt benne valami titokzatos elem, mely ingerelte a szellem tudásvágyát s a kutatás új meg új tárgyául szolgálhatott. Az elvont speculativ gondolkodók elmondták a külső belsőülésének, a külvilág és belvilág kapcsolatának. Mindez mond valamit, de korántsem határozza meg az érzés lényegét. Hogy itt azonban csakugyan *a külvilág hatásáról* van szó, *az individualis világokra*, erre nézve érdekes illusztráló adalék a magyar nyelv *ézés* szavának etymonja, mely keletkezésével ép a külső világ érintésére utal. *A külvilág hatása* belső világunkra, mondhatjuk realisabb nyelven, *idegrendszerünkre*, mert testünknek ez a szerve van hivatva ily hatások felvételére. Itt kutatás tárgya lehet *a hatás* és *az idegrendszer* s ennek *működése*. A külvilág, a létező valóság, a mai tudományos felfogás értelmében, nyugtában nem hathat reánk. Ez nagyon is természetesnek látszik ma, s mégsem olyan magától érthetődő — valami specialis esetekben. A tárgyak is például, melyeket nyugtokban látunk, csak bizonyos molecularis mozgások folytán láthatók. A külvilág hatása ép változásaiban, mozgásaiban van. Csak a változó, a mozgó valami hat reánk, legyen bár e mozgás akár tömegi, akár molecularis. Mi *csak változásokat, mozgásokat* fogunk fel, ám ezekkel úgy-ahogy megismerjük, legalább megismerni véljük a tárgyak létező valóságát. Innen természetes, hogy csak az létezik reánk nézve, a mi reánk hatással van. Volt idő, mikor sok emberre nézve a villamos szikra és általában e specialis molecularis erő nem létezett, vagy csak olyan, a maitól eltérő egész más felfogásban, a melyet az égbolt cikázó vonalai adtak.

Az idegrendszer e mozgás-hatásokat végkészülékeivel,

melyek bizonyos ily hatások iránt érzékenyebb alkotásúak, felfogja, bizonyos egyoldalúságban fokozza, azaz saját magára nézve érezhetőbbé teszi s eltovábbítja bizonyos központi szervbe, hol minden ily mozgás-hatás valamely agysejtben véget ér. Az idegrendszer tehát mit tesz a mozgás-hatással? Bizonyos idegmoleculáris mozgássá alakítja. Tehát nem csupán, hogy csak mozgásokat érzünk meg, hanem még maga az érzés, a testnek a külső hatás következtében előállott állapota, mint a régiek már definiálták az érzést, ez az állapot is *mozgás*. Nem is lehet más. Állapotai csak változásaiiban lehetnek a testnek, értve a különböző állapotok alatt a különböző érzéseket. A mozgás és érzés bizonyos tekintetben azonos. A külvilág mozgása bennem érzés lesz, az én érzésem pedig csak idegrendszerem moleculáris változása, mozgása, munkája. Érdekes példa, illetve adalék erre nézve a francia *mouvement* szó, mely érzést, mozgást egyszerre jelent. A kedélymozgalom stb. . . . némiképp szintén idetalálnának.

Milyen lehet az érzés, eltekintve most quantitativ és qualitativ különbségektől? Régen felismert két faja *a kellemes és kellemetlen*. Ezekről szólva, bővebben kell foglalkoznunk *Grant Allan «Physiological Aesthetics»* művével, mely ép az érzést veszi alapul s mondhatnók a merő idegizgalmi állapotokból magyarázza az aesthetikus működést. Greguss Ágostunk aesthetikai előadásaiiban, melyek Rendszeres Széptan czímmel láttak világot, kevés tudományos körültekintéssel, de sokszor alig találó szellemes paradoxonokkal igyekezik czáfolni e physiologiai aesthetika tételeit. Mi itt csak Grant Allan-nal foglalkozhatunk. Szerinte a kellemes s a kellemetlen érzés, az élvezet és fájdalom kapcsolatos a szervezet fentartására és szaporítására működő czéllal. Minél megfelelőbb erre nézve, minél jobban előmozdítja ezt, annál kellemesebb, annál nagyobb az élvezet s minél kevésbé szolgál annak a czélnak, annál kellemetlenebb, annál nagyobb

a fájdalom. Minden működés, melynek czélja az önfentartás: *munka*, mely e czél elérése után is tart: *játék*. A játék ennyiben czéltalan, de különben czélja az élvezet. Ezek után kétféle játékot különböztet meg: a mozgó idegeket: *activ*, s az érzőket: *passiv*; s ez a *passiv játéka az érző idegeknek az aesthetikai érzés*. Mindenesetre rendkívül érdekes magyarázata a szép érzésének. Czéltalan játék, de melynek mégis czélja az élvezet. Íme itt találkozunk *Kant érdek-, haszonnélküliségével s célfogalma híján való czélszerűségével*. Ugyancsak így gondolkodott *Schiller*, mikor a játékban (*Spiel*), mely az «erők fényűzése»-ként (*Luxus der Kräfte*) tűnik föl, látta a művészet csiráját (*Über die ästhetische Erziehung des Menschen*, 27. Brief). E gondolat elevenedett meg határozottabb alakban *Spencer Herbertnél* is, ki *játéknak*, «felesleg»-nek (*superflu*), a működések feleslegének, bizonyos *túltengésnek*. *egyellen haszont nem néző* működésnek mondta az aesthetikus tevékenységet, mely nem hódol az utilitarianismus elvének. Különben a szép mivoltának e vonására rámutatott már *Aristoteles* «*semmi hasznot nem hajtó tetszés*»-ével. Grant Allan meghatározásához közel áll *Darwin* felfogása, a mint ez «*Az ember származása és az ivari kiválás*» (*Descent of man* 1871) híres könyvében a Szépérvék czim alatt olvasható. Darwin is mint *érvőidegeink természetéből* folyó tényt veszi, hogy bizonyos színek, formák, bizonyos hangok az embernek és sok alsóbbrendű állatnak is tetszenek, mások nem. Például a kolibri is tarka tárgyakkal ékesíti fészket. De a «szépérvés» az állatoknál *leginkább, mint a «másik nem csábítója»* szerepel «*a párvás idején*» az udvarlás- és versenyben. (*Descent of man* I. köt III. fejezet: Szépérvék). Az első ének, a kezdetleges zene, az első dísz a testen, az első szenvedélyes hangok e czélnek szolgáltak. A test szépsége iránt való érvés itt leli alapját: a versenyben. *A szépérvés s a nemi érvés*

kapcsolata physiologiai tekintetben, véleményünk szerint nem csekély érv az ily felfogás mellett. A physiologia szoros összefüggést állapít meg az idegrendszer és a nemi érzés, sőt a nemi szervek között. Egy szerve sincs a testnek az idegrendszerrel ily szoros kapcsolatban, mint ez. Izgalma az idegrendszer izgalma s az idegrendszer izgalma legerősebben rajta nyilatkozik. Ily hatalmas befolyása lévén az egész idegrendszerre, ennek aesthetikus tevékenységében is erősen nyilatkozik. De hisz maga az aesthetika is kiemelte mindenkor a szép és szerelmi érzések szoros kapcsolatát. A szerelmi érzések túlnyomó szerepe az aesthetikus érzésekben, a műalkotásokban szintén e mellett szól. Érdekes kapcsolatot látunk *Schopenhauer*-nek a nemi szerelemről szóló elmélkedései és a szép érzés közt. *Schopenhauer* szerint a szerelemben a faji, a fajfentartó ösztön a két fél által mindig *a jellemző, faji typus* megalkotására törekszik, ezt keresi. Az egyik fél ép a hiányainak megfelelő kiválóságokat keresi és szereti a másik félben, hogy együtt *tökéletes faji typust* alkossanak. Ez megint visszaatal a *wolfianusok* »tökéletes» szépe s előre a *Taine*-féle *jellemzetes* szépre. Hisz a szerelmi érzés is öntudatlanul a faji typus jellemzetes, tökéletes kifejezésére törekszik. Azonban bármily gyönyörű gondolatsort indítottunk meg, bármily mély betekintést engednek ezek a szép érzés titokzatos világába, s bármily érdekes találkozásokkal illusztrálják azon elvet, hogy az emberi értelem több oldalról nézte a tárgyakat, több szempontból élven abstractióval, nyert fogalmakat, melyek közt különbséget tenni hány szellem, mily munkával törekedett. míg végre több oldalról kutatván, egybefolytak azok és csak egy valóság másolatainak bizonyultak; — mégis kénytelenek vagyunk abba hagyni s visszatérni tárgyunkhoz megjegyzevén, mire itt természetesen tekintettel úgy sem lehetünk, hogy a nemi érzéssel való kapcsolatbáhozatalban a szépre nézve semmi lealázót

nem találunk; hiszen a legkedvesebb, a leggyöngédebb, a legszenvedélyesebb és a legszebb műalkotások forrása lehet. Csak fejlettebb felfogás képes az embert egész világával egy nemes, a legnemesebb állatnak tekinteni.

Grant Allan szerint szépek a kellemes, rútak a kellemetlen érzést keltő tárgyak. Közlelbbi meghatározásáról alább szólunk.

Szerintünk minden érzés *vagy kellemes vagy kellemetlen*. A kellemes ismét a szerint, hogy *az életműködésekre előmozdítólag hat vagy sem: jó vagy szép*. A kellemetlen pedig rossz vagy rút. Ebben megvan mind a jó összes vonása, mind a szépé. *A jó a hasznos kellemes inger. A szép a hasznot nem hajtó kellemes inger*. Ellentéteik természetesen a rossz és a rút. Azt hiszem e physiologiai rokon vonása, t. i. a kellemes volta a jónak és szépnek okozta összekeverésüket, elcserélésüket a köznapi nyelvhasználatban, továbbá egyes aesthetikai rendszerekben (Herbart, Greguss) sőt egész világnézetekben (a görögök *καλοκαγαθία*-jának aesthetiko-ethikus felfogása).

Első sorban tehát az ilyen haszonnal nem járó cél-talan kellemes érzések volnának az aesthetikai érzések. *Az ily aesthetikai érzéseket «szép érzés»* név alatt ismerjük. *A szép érzék*, mely szószoros értelmében, mint érzék nem létezik, rendes használatában a fent említett szép érzések iránti fogékonyságot jelenti. Csak képiesen mondhatták egyesek belső érzéknek (Greguss).

Aesthetikai érzések gyűjtő neve alá foglalják azonban sokan az aesthetikai tevékenység tárgyát képező érzéseket, pl. a szeretetet. Így értve minden érzés aesthetikai többé-kevésbé. Ekkor pleonasmus a kifejezés. *Lotze* egész fejezetkét szentel ennek: *Alle Gefühle gehören dem Gebiet der Aesthetik an* — czímmel.

Az érzés gyűjtő neve alatt gyakran igen sok mindent

értenek az egyszerű érzéklettől kezdve a legbonyolultabb érzelmekig. Ezek elemzése, tisztázása ép e munka feladata lesz, most csak fokozati viszonyukat adjuk e sorban: *érzéklet, érzet, érzés, érzelem* vagy érzemény. Mindez benne foglaltatik gyakran a heterogén tartalmú gyűjtőtermészetű érzés szóban, különösen a közhasználatban s különösen a mi nyelvünkben. Az érzés a fennebbiek szerint bizonyos hatás felfogása idegrendszerünkkel. A közvetítő szerepet az ideg említett végkészüléke játssza: az érzékszerv s ezzel áttérhetünk az érzékekre. Ezzel is úgy vagyunk, mint az érzéssel, ez alá is sok mindent foglaltak egybe. Brillat-Savarin külön nemi érzéket különböztetett meg. Mások beszéltek helyérzékéről. S bár általában ma is csak öt érzéket különböztetünk meg, a tudomány szól az izomérzetekről, hőérzetekről, szervi érzetekről, cenaesthetikus érzetekről s közérzetről. Az utóbbiakról, fontos szerepükről bőven fogunk szólni.

Az öt érzék aesthetikai értékét ép az adja meg, a mit fennebb kiemeltünk, hogy t. i. önfentartásunkra célzók-e vagy sem, hasznot hajtók-e, vagy sem? Azok lesznek *aesthetikai érzékek*, melyeknek önfentartásunkra nézve előmozdítólag hatni, nem céljuk. S itt ismét érdekes kapcsolatot vélünk találni a szép és a nemi érzések között. Azok aesthetikaiak, melyek nem önfentartásunkra törekednek; de ezek nagy részben olyanok, melyek fajfentartásunkat célozzák. Nem az egyén, hanem a faj javára törekednek. Az egyénre nézve, mint szépen fejti ki *Schopenhauer*, a faj érdeke haszna, a szerelem ösztönében, mint az egyén élvezete tűnik fel, s mint ilyen ingerel s mint ilyenre törekszik rá *az* egyén. A mi az önfentartást célzó érzésekre nézve tehát *az egyén haszna*, mondhatnók a fajfentartást célzókra nézve *az egyén élvezete*. Ime oda bukkantunk ki ismét, hol *Grant Allan*-nál időztünk, céltalan játék, melynek *merő célja az élvezet*. Mindez újabb világot vet az érzések homályába s azt hiszem,

e két elemi ösztön, az ön- s fajfentartó ösztönre való visszamenetel valószínűleg a szépérzések legeredetibb, kezdetleges formáira tapogat vissza.

Térjünk vissza az öt érzékre. A fennebbiek alapján már két csoportot különböztethetünk meg közöttük. Az egyik a csekélyebb, a másik a nagyobb aesthetikai fontosságú. Az első: *a tapintó, ízlő, szagló*; a másik *a halló és látó* érzék csoportja. Az elsőt alsó, a másikat felső érzékek csoportjának is nevezik.

Az alsókat jellemzi az érzékelendő tárgygyal való *közvetlen* érintkezés; mik a felsők a tárgyakkal közvetlenül nem érintkeznek, érzékelésük *közvetett*, bizonyos mozgásokra alkalmas, azokat továbbító közegek játszsák a közvetítő szerepet. Az alsók jobbra *gyakorlatiak*, gyakorlati szükségletek fedezésére; a felsőket nevezik ellentétül elméletieknek, szerintünk, helyesebben mondhatjuk *nemcsak gyakorlatiaknak* s a mennyiben főrészüik van a képzet-világkép megalkotásában, *értelmieknek* is. Az alsók *éreztetik önmagukat* is érzékelés alkalmával, a felsők normális s egészséges körülmények között: *nem*. Mindezek alapján nevezik az alsókat *alanyiaknak*, a felsőket *tárgyiaknak*. Amazok alanyiak, mert közvetlen érintkezést kívánnak, mert az egyén gyakorlati szükségleteit szolgálják, mert éreztetik önmagukat. Em Ezek tárgyiak, mert közvetett érzékelést végeznek, mert a világ képét jobbra ezek alkotják meg, mert nem éreztetik önmagukat.

Elkülönítésük ily szigorúan természetesen nem létezik, csak az első különbség, a közvetett s közvetlen érintkezés föltétlen. A többire nézve pl. a felsők is lehetnek gyakorlatiak s az alsók is lehetnek a világkép megalkotásának tényezői, kiválóan így van a tapintásnál, mely a szemnek nagy támogatója a térszemlélet megalkotásánál.

Mi főleg *a felsőkről* fogunk szólani. Ezek a tulajdonképi *aesthetikai érzékek*. Közvetetlen érzékelést követelnek

s így lehetséges ezeknél, mi az alsóknál nincs meg, a kerekbebb, egységesebb képérzéklés, mely felidéződésével, az emlékezettel s képzelettel bő anyagát adja a művészetnek.

Nem állítjuk, hogy a többieknek egyáltalán ne volna aesthetikai szerepük. Nem, csak *elenyészően csekély fontosságú*. A friss víz, a hús nyári éj, a selymes mohágy, a dobogó kebel, a kandalló mellett ülés, a virágillat kellemességét nem tagadjuk meg. Ám ezek mind jobbára nem emelkednek felül az *érzéki-kellemes* körén s így a művészetnek inkább segédeszközeit nyújtják csak.

Czélunk tehát a szép érzést keletkezésétől kezdve vizsgálni, *a hatást, az ez előidézte érzést s ennek combinatioit s complicatumait*. Hogy az egyszerű érzékletet szintén meg kell vizsgálnunk s csak innen mehetünk tovább, világos. Már a régi Locke-féle mondás: *Nihil est in intellectu, quod non fuerit ante in sensu* e mellett szól. Minden hatás érzekeinken át hathat. érvényesülhet rajtunk. Az elme tabula rasa születéskor s minden későbbi anyagát, képzetait érzekein keresztül nyeri. Ősi tulajdona csak ezek rendezése, s e rendezés módjai képezik az elme általános sajátosságait, általános formáit. Alapját veté e gondolatnak *Locke Inquiry on the human understanding* (1690.) mélységes művében s kifejtette *Kant*, úgyszólván folytatta Locke munkáját, a *Kritik der reinen Vernunft* (1781) mélyreható elmélkedéseiben.

Az aesthetikai érzéstan, vagy a physiologiai- psychologiai aesthetika alapterve.

Kutatásunk tárgya tehát az összes aesthetikai érzések, kezdve a legegyszerűbb érzéki-kellemes érzéklettől a legbonyolultabb érzelmi complicatióig, mint pl. a tragikus érzés ikerpárja. Törekvésünk *aesthetikai érzéstant* adni. Ezt értjük *az aesthetikai érzések psychológiája* alatt.

Kutatásunk beosztásánál, mivel eddig is az érzéki alaptól indultunk ki, azt hiszem, legjobb lesz az érzéki felfogás szerint elindulnunk és haladnunk.

Először tárgyaljuk *a felfogandót*, azután *a felfogót*, s végre *a felfogást* magát, a voltaképeni érzést. A felfogandó *az inger*, a felfogó *az idegrendszer* s a felfogás *az érzés*. Beleértve itt az érzés szóba természetesen az egyszerű érzéklettől kezdve a legbonyolultabb érzelmi állapotokig tartó sort egészen.

Az inger kutatása volna: *a physikalís*, a szoros értelemben vett physikalís rész.

Az idegrendszer vizsgálata: *az anatomikus és physiologikus* rész. Az anatómiai vizsgálná *a nyugvás* állapotában, szabad szemmel, illetve más szó hiján, *macroscopice*, a physiologiai nyugvás állapotában *microscopice* s *chemiailag* és *működés* állapotában.

Végre a tulajdonképeni érzés vizsgálata: *a physiologia* további és fontosabb része: az érzésnek, mint *idegműködésnek*, mint *életműködésnek physiologiája* és pedig fokozatosan vizsgálva, mint alakul át a külső merő physicalis ingerhatás physiologiai érzékletté: központi percipiált idegizgalommá. Hogy lesz tehát mindenekelőtt a physicalis hatás már a megfelelő *végkészülékekben*: *az érzékszervekben* ép a felfoghatás kedvéért átalakítva *idegizgalmakká*, hogy *vezetődnek* ez izgalmak a központi szervbe s hol érnek véget, hogy rendeződnek s mint *válnak tudatossá* s mily *változásokat* hoznak létre a központi szervben, melyekkel a következő új ingerhatásoknak számolniok kell, mert az életműködések folytonossága a központi izgalmakra is érvényes s minden új izgalom mintegy berendeződik a többi közé. — Különös figyelemmel keresve már itt mindenütt, hogy *mily ingerek kellemesek már az érzékszervekre, e készülékek sajátos alkotása folytán*, továbbá mily és egymást mint

követő ingerek kellemesek az izgalomvezetés, *az idegműködés szempontjából* s végre a térben és időben megjelenő, előző és következő, egymás mellett felhalmozódó *ingerek milyen viszonya kellemes* a központi szerv működése, *a könnyű és jóleső felfogás szempontjából*. Folytatólag az érzés vizsgálata a tulajdonképeni *psychologia*, a mennyiben már az utóbbi része a physiologiai kutatásnak is annak vehető. Általában megjegyezzük, hogy a physiologia s psychologia szoros kapcsolatban van egymással, hogy e kapcsolat csak fokozati eltérést mutat. Az átmenet ép ezért nem határozott. Bizonyos szempontból a physiologia psychikus része és a psychologia egy egészet képez. A központi idegrendszer physiologiájának *valóságos része*, koronája, betetőzője a psychologia.

Az érzés további vizsgálata tehát: *a psychologia*. Itt mindenekelőtt külön tárgyalandók az ide vágó *elemi psychikai működések*: az érzéklet, hangulat, kép, képzet fogalom, nyelvrendszer, kiemelve ezekben az érzés, gondolkodás, akarat mily arányban összejátszó működését. Azután szólunk *a kapcsolatos psychikai működésekről*, az associatív jelenségekről. Bonczoljuk végre *a műalkotás s műélvezés*, tehát *az egész aesthetikai tevékenység psychikáját* s iparkodunk keresni ez érzések *végső forrását*.

A physikus, anatomicus és physiologiai részben főleg csak az elveket fogjuk megadni, melyek itt tekintetbe jöhetnek s kiemelvén a szempontokat, ismertetni fogjuk e szempontokból azon jelenségeket s tüneményeket, melyekre később fontos vonatkozásokat találunk. Egyszerű reproductiójáról bizonyos természettudományi munkáknak itt szó sem lehet, czélünk egészen más, mit fennebb kitűztünk. A természettudományokhoz fordulunk, mert itt a *Helmholtz* elnevezte *határos tudományterületeken* mozgunk. Physiologia és aesthetika itt körülbelől oly viszonyban állanak, mint a Rómaiak Tör-

ténete s az Általános Jogtörténet. Részben közös területűek. Az egész *érzéstán*, a milyen érdekes magára nézve s a milyen fontos szellemi s anyagi, de főleg szellemi életünkre nézve, hiszen az egész művészi tevékenység, a tudományok s irodalmak véghetetlen birodalmi mind ezen alapulnak; mondom, az egész érzéstán ily határos tudományterület, benne a physiologia egy része, benne az aesthetikáé, benne az ismerettané, stb. s tán ép ezért volt oly sokáig parlagon e mesgyés határ, e zug, mely félreesett a többi részekről, kutatás, vizsgálat nélkül. Csak újabban irányult rá a figyelem physiologusok és psychologusok körében. Külföldön *Helmholtz* irányozta rá először a figyelmet. Nálunk ép *Helmholtz* nyomán *Greguss Gyula*, e tekintetben ránk nézve igen érdemes, ép ráirányító, úttörő munkájánál és szerepénél fogva becses «Határkérdések a szép- és természettudomány között» című s 1868. évi április 29-én a Kisfaludy-Társaságban elmondott székfoglalójában. (Kisfaludy-Társ. Ért. IV. k. 186⁷/₈—186⁸/₉.)

Dr. Pekár Károly.

EPIKUROK TANA AZ ÉLVEZETRŐL.

— Első közlemény. —

Bevezetés.

Az antik ethika jelentősége.

Azoknak, a kik a bölcészet történelmét kutatják, jó okuk van arra, hogy az ethikai rendszerekre nézve is újból meg újból különös figyelemmel forduljanak az antik tudomány felé; mert el lehet mondani, hogy az egész középkoron át és csekély kivétellel a modern tudományban is az ethika tudományos tárgyalása és felfogása a görög speculatio hatása alatt állott és gyakran épen csak annyi eredményt tüntetett fel, hogy egyszerűen felszívta magába ez utóbbinak eszméit. Még a reformatio korszaka is, mely pedig az antik felfogással ellentétben álló erkölcsi elvét oly bámulatosan át tudta vinni az életbe, hogy önmagában befejezett egészet látszott képezni, tudományos tekintetben Melanchthonban, a ki a reformatiót a tudomány terén képviselte, meghódolt Aristoteles előtt. A legutóbbi időben Németországban, különösen Trendelenburg óta Aristotelest újból határozottan tekintélynek fogadják el az ethico-politikai összefogásra nézve, míg a legifjabb olasz iskola — élén Mamiani gróffal — egészen Plato befolyása alatt áll. Olaszországra nézve folytatását jelenti ez azon bölcseleti iránynak, a melyet ott Gemistos Plethon (1355—1452) alapított meg, s a mely virágzásának első korszakát a florenczi akadémiában érte el Marsilius